

Elämä sensuurissa

Junya Saton elokuvassa *Shinkansen daibakuha* (1975) ultramodernin luotijunan matkustajat joutuvat puun ja kuoren väliin. Kiristäjät uhkaavat pommilla, joka räjähtää, jos junan vauhti hidastuu liiaksi, ja tarkoituksenmukaisuuskysymyksiin uppoutuva virkavalta muuttaa matkustajiston kustannus-hyötyanalyysin välikappaleeksi. Kaiken kukkuraksi käy ilmi, että junan turvallisuuden lisäämiseksi kehitelty tekniikka itse asiassa vain lisää vaaroja. Nerokas ohjaaja on luonut yksinkertaisin keinoin biovallan allegorian, jossa ihmiselämä pelkistyy pelkäksi toimenpiteiden kohteeksi. Filmissä junan kuljettajaa sentään esittää Sonny Chiba, mutta tosimaailmassa asetelma ei ole yhtä lohdullinen.

Nykykansalainen on samassa asemassa kuin elokuvan vaaranalaisen pikajunan matkustaja: hän ei voi muuttaa suuntaa eikä pysähtyä. Hän poukkoilee ohjaus- ja valvontatoimien sokkelossa fortunapallon tavoin, sillä hänen elämänsä on biovallattu. Niin tapahtuu, kun ”elämän säilyttäminen nostetaan tietoon ja totuuteen vetoavan vallankäytön tavoitteeksi. Sen myötä ihmisten eläminen pyritään laskelmallistamaan. Huolenpito väestön hyvinvoinnista, elämän ja ihmiskehon laskennallinen hallinta erilaisten normien ja tekniikkojen avulla onkin korvannut kuolemalla pelottelevan suvereenin vallan”¹. Kun ihminen joutuu biologisen elämän haltuunottoa havittelevan biovallan ja -politiikan kohteeksi, hänen elämänsä halutaan säilyttää, mutta vain määrähdoin. Säilytettävä elämä ei saa olla millaista tahansa.

Siksi biovalta yhdistää yksilön ja populaation normin avulla. Objektiviivisen pinnan alla kuplii ajatus siitä, mitä piderään normin mukaisena. Biovalta pyrkii siihen, että ihminen elää oikein ja voi hyvin. Elämä nähdään laskennalliseksi suureeksi, pelkäksi potentiaksi. Olennaista on tämän potentian säilyttäminen. ”[Y]htäältä elämää hallitaan aina yhteiskunnan nimissä ja sen hyväksi, toisaalta yhteiskunnallisiin ongelmiin puuttumisella on aina elämän hallinnan ulottuvuus”.² Elämä määritetty populaation ominaisuudeksi, sillä abstrakti elämä voi liittyä ainoastaan keskenään vaihdettaviin yksilöihin. Biovallassa elämä ei ole kenenkään konkreettista elämää, vaan yksilön kykyä olla käytettävissä, toimintakunnossa.

Yhtäältä biovalta nutistaa ihmiselämän riskinhallinnaksi, toisaalta se muuttaa ulkoiset pakotteet sisäisiksi pakotteiksi. Ihmisiä ei tarvitse holhota, kun he valvovat itse itseään. Parhaassa tapauksessa yksilö sopeutuu biopolitiikan tavoitteisiin niin saumattomasti, että hän uskoo toimivansa itsenäisesti vaikka toistelee vain legitimointiin käytettyjä itsestäänselvyksiä³. Hänen toimiaan nimitetään ”valinnoiksi” juuri silloin, kun ne eivät niitä

ole, sillä biovalta asettaa abstraktin ”hyvinvoinnin” aina yksilön kokemuksen edelle, ja kun yksilö valitsee hyvinvoinnin, hän valitsee itsestäänselvyuden. Yksilö on olemassa enää abstraktin elämän edustajana, jonka elämä on vaihdettavissa kenen tahansa toisen elämään. Terveys on kansanterveyttä.

*

Luotijunan matkustajat yrittävät päästä ulos. Elleivät he joudu paniikin valtaan, he turvautuvat uhkailuihin ja lahjuksiin. Yhteistä heidän yrityksilleen on se, että heidän menetelmänsä ovat aina joko moraalittomia tai mielenjärkkyjä. He rikkovat käyttäytymiskoodiston, jota heidän oletetaan junassa noudattavan.

Heidän toimensa eivät ole normin mukaisia. Mutta on biovaltainen harha ajatella, että heidän teoissaan olisi jotakin poikkeuksellista. Kun elämä ei ole abstraktia, se näyttää aina normista loitontumisena. Normi tyhjentää yksilön tämän erottavista piirteistä. Hänen osanaan on käyttäytyä ja olla riskikäyttäytymättä. Biovalta toimii hyvän nimissä: se pyrkii edistämään sitä, mikä on hyväksi, ja jarruttamaan sitä, mikä on pahaksi. Näin laskennallisen hyvän syöpämäinen leviäminen ihmiselämän kaikille aloille mahdollistaa terveyden ja hyvinvoinnin tunnuksin tapahtuvan elintapojen yhdenmukaistamisen. Biovallan käsite ja Pekka Puska kohtaavat harvoin, vaikka syytä olisi. Biovalta toimii, kun kansalainen lukee varoituksen tupakka-askin kyljestä. Se toimii, kun hänelle tarjotaan puodissa ”terveysvaikutteista” tuotetta. Se toimii, kun hän ilmoittautuu kansanterveystyön kohteeksi.⁴

Terveyden perusteluvoiman avulla käyttäytymistä ohjataan normin mukaiseksi. Kun biologisesta elämästä tulee sääntelyn ja muokkaamisen kohde, yksilöstä tulee ennen kaikkea työkykynsä takaaja ja säilyttäjä. Terve ei aiheuta kuluja, kuluttaa vain. Vapaa-aika muuttuu työhön valmistautumiseksi. Pystyäkseen tekemään työtä joutuu kuntoilemaan. Kyetäkseen rasittavaan, yksitoikkoiseen tai epäergonomiseen työhön joutuu harjoittelemaan. Elämä pyritään jännöksettömästi muuttamaan työkyvyn hallinnoimiseksi. Koko elämän muuttaminen tuotantovoimaksi merkitsee, että ihminen riisutaan lopullisesti kaikesta yksilöllisyydestään. Ihminen ei enää ole ihminen vaan potentiaalista työvoimaa. Tällaisessa tilanteessa sananvapaus on elämisen vapauden alaongelma. Sitä, joka ei saa elää kuten haluaisi, ei lohduta, että hän voi sanoa, mitä haluaa.

*

Kun luotijunan matkustajia ohjaillaan, heitä kehoitetaan ajattelemaan omaa etuaan. Muuallakin kuin raiteilla terveys on vallankäytön peruste. ”Terveys politisoituu silloin, kun kiistojen kohteeksi tulee se, ketkä kuuluvat julkisten terveyspalvelujen ja sairausvakuutukseen oikeutettujen piiriin ja kuinka laaja on kansalaisen oikeus terveyteen. [...] Tämä kamppailu kansalaisuudesta on ennen kaikkea biopoliittista. Siinä ei politisoidu ainoastaan henkilön kuuluminen valtioon tai kansaan tai se, mihin hän on oikeutettu, vaan myös hänen erityinen viitaalisuutensa ja elämä itse – nykyään jopa molekyylylasoa myöten”.⁵ Näin luonnolliseksi arvoksi esitettyä terveyttä käytetään hyväksi kansalaisten ryhmittelemisessä.

Kuten sosiologi Emmanuel Pierru on työttömyydestä puhuessaan todennut, luonnollistaminen on epäpoliittisointia, tarkasteltavan ilmiön poliittisuuden hämärtämistä⁶. Terveiden pitäminen ihmisen tärkeimpänä tavoitteena peittää näkyvistä sen, että jo terveyden vaaliminen on yksi mahdollinen ratkaisu monista. Perusteluna terveys toimii pohjimmiltaan kehämäisesti: terveys on tärkeintä, koska terveys on tärkeintä. Biovalta pyrkii tunkeutumaan ihmisten oman kokemuksen tilalle, miehittämään sen. Päämääränä on tilanne, jossa ihmisillä ei enää ole omaa kokemusta maailmasta.

Terveiden avulla pyritään hävittämään kokonaisia elämäntapoja. Toisin kuin kohtuujoumista, kohtuutapakointia ei lääketieteellisesti ole olemassa, koska nikotiini aiheuttaa riippuvuuden nopeasti.⁷ Kuten Matti Virtanen on todennut, myös monet tupakoitsijat hyväksyvät passiivisen tupakoinnin vaarat perusteeksi kieltää polttaminen määrärajoissa, mutta nyt, kun sosiaali- ja terveysministeriö on asettanut tavoitteekseen lopettaa tupakointi Suomesta kokonaan, ”[e]nsisijaisena pyrkimyksenä ei enää olekaan sivullisten suojeleminen tupakansavulta, vaan polttajien aseman systemaattinen vaikeuttaminen”.⁸ Kukaan ei väitä, että tupakointi olisi terveellistä; kysymys on siitä, miksi terveyden pitäisi perusteluna ajaa aina kaikkien muiden perustelujen edelle.

Elämä politisoituu silloin, kun nautinnon tai yksilön itsemääräämisoikeuden arvo kielletään terveyden perusteella. Yksilön käyttäytymistä arvioidaan abstraktisti elämän säilyttämisen valossa, ja silloin elämän sisällöllä, ihmisen kokemuksella omasta elämästään, ei ole enää mitään merkitystä. Terveystestä on tullut väline, jolla elämää sensuroidaan. Mutta elämä ei koskaan ole kokonaan ja jännöksettömästi tervettä. Se on aina – jo – jäänyt junasta.

Viitteet

- 1 Hänninen & Karjalainen 1997, 12.
- 2 Helén & Jauho 2003, 19.
- 3 ”Aksioomien tai itsestään selvien lausumien tuotanto muodostaa eräänlaisen mielivallan arbitraarisen ja perustatoman kielipöytä, [...] joka tarjoaa tien muistin ja mielen elämän kontrollointiin.” (Virtanen A. 2006, 257). Itsetänselvytykset ovat merkittävä keino, jolla kokonaisia elämän- tai argumentaatiotapoja pyritään lähtökohtaisesti siirtämään keskustelun ulkopuolelle. Tyypillinen terveysajatteluun liittyvä itsetänselvyys on oletus, jonka mukaan kukaan ei halua olla itsetuhoinen, huonokuntoinen tai luuseri.
- 4 Biovallan toiminnalle on monenlaisia perusteluita. Lehdistön sikainfluenssa-asenteita tutkinut Jukka-Pekka Puro kirjoittaa: ”Biovallan perinteiset instituutiot ovat luoneet järjestelmän, mutta media valvoo, että tuota järjestelmää

noudatetaan. Media pitää huolta siitä, että ihmiset antavat yhteiskunnalle oikeuden päättää omaan kehoonsa ja sen sisäisiin toimintamekanismeihin vaikuttavista toimenpiteistä – tarpeen tullen kovallakin kädellä.” (Puro 2010, 92). Itsemääräämisen siirron myötä eläminen korvataan elämän norminmukaistamisella.

- 5 Helén & Jauho 2003, 26.
- 6 Pierru 2005, 72.
- 7 Piispa 1998, 22.
- 8 Virtanen M. 2009.

Kirjallisuus

Helén, Ilpo & Jauho, Mikko, Terveyskansalaisuus ja elämän politiikka. Teoksessa *Kansalaisuus ja kansanterveys*. Toim. Ilpo Helén & Mikko Jauho. Gaudeamus, Helsinki 2003, 13–32.

Hänninen, Sakari & Karjalainen, Jouko, Johdanto: Foucault ja hallinnoimisen

ongelma. Teoksessa *Biovallan kysymyksiä. Kirjoituksia köyhyyden ja sosiaalisten uhkien hallinnoimisesta*. Toim. Sakari Hänninen & Jouko Karjalainen. Gaudeamus, s.l. 1997, 7–27.

- Pierru, Emmanuel, *Guerre aux chômeurs ou guerre au chômage*. Éditions du Croquant, Bellecombe-en-Bauges 2005.
- Piispa, Matti, Alkoholi ja tupakka suomalaisessa mielipideilmastossa. *Yhteiskuntapolitiikka* 1/98, 14–28.
- Puro, Jukka-Pekka, Biovallan kätyrit? Lehdistö biopoliittisena toimijana sikainfluenssa-epidemiassa. *Journalismikritiikin vuosikirja 2010*. Toim. Katariina Kyrölä. Tampereen yliopisto, Tampere 2010, 86–93.
- Virtanen, Akseli, *Biopoliittisen talouden kriittikki*. Tutkijaliitto, Helsinki 2006.
- Virtanen, Matti, Tupakkakysymyksen lopullinen ratkaisu. <http://community.stakes.fi/blogs/zeitgeist/archive/2009/10/05/594.aspx> (luettu 29.3.2010).